

Eski Manyas'ta Erken Osmanlı Dönemine Ait Zaviyeli Cami ve Türbe

Halil Sözlü*

ÖZET

Erken Osmanlı ve Beylikler döneminde önemli rol oynayan Balıkesir, bünyesinde her iki döneme ait kültürel varlıkları barındırmaktadır. Çalışmamızda, Balıkesir'in Manyas ilçesi eski Manyas harabelerinde bulunan Erken Osmanlı dönemi özellikleri yansıtan Zaviyeli (yan mekanlı/tabhaneli/Ters T planlı) Cami ve Türbe incelenmiştir. Özgün halleriyle günümüze kadar ulaşmış bu yapılar, zamana karşı koyarak ayakta kalmaya çalışmaktadır. Araştırma kapsamında yapılar yerinde görülerek, ölçüleri alınarak çizimleri yapılmış ve fotoğraflar eşliğinde ayrıntılı bir şekilde tanıtılmış, dönem içerisindeki benzer örnekleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Caminin zaviyeli yapılar grubunda olması ve ilk inşa döneminden izleri bugüne kadar taşınması bakımından önemi vurgulanması gerekmektedir. Bu düşünceyle yürütülen bu çalışmada, zaviyeli caminin, mimari form ve özellikleri, kullanılan malzemeler ile plan açısından irdelenmesi yapılmıştır. Yapılan bu araştırma sonrasında caminin aynı plan türüne sahip camiler içerisinde farklı ve önemli özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Süsleme bakımından sade olan yapılarda herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır. Sonuç kısmında, yapıların dönem içerisindeki yerleri ve önemleri belirtilerek korunması ve onarımlarının yapılmasına yönelik önerilerimiz dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Manyas, Zaviyeli, Osmanlı, Cami, Karesioğulları

Abstract

Playing an important role in the early Ottoman and Principalities, Balıkesir has cultural assets belonging to both periods. In this study, zaviya-mosque and tomb, which reflects the characteristics of the Early Ottoman Era in the Manyas ruins of Manyas district of Balıkesir, were examined. These structures, which have survived to the present day in their original form, are trying to survive by resisting time. Within the scope of the research, the structures were seen in situ, measurements were taken and drawings of the structures were completed and they were introduced in detail with the support of photographs and they compared with some similar structures of the same period. The importance of the mosque should be emphasized in terms of being in the group of buildings with lodges and carrying the traces from the first construction period until today. In this study carried out with this idea, the

architectural form and features of the mosque with a view to the mosque, the materials used and the plan were examined. After this research, it was found out that the mosque had different and important features within the mosques which have the same plan type. No decoration elements were found in the plain structures. In the conclusion part, the places and importance of the buildings during the period are stated and our suggestions for restoration and conservation are mentioned.

Key words: Balıkesir, Manyas, Zawiya, Ottoman, Mosque, Karesi

Giriş

Makalede¹ konu alınan yapılar günümüzde, Balıkesir'in Manyas ilçesi Eski Manyas Köyü mevkiinde bulunmaktadır. Eski Kale Harabesi, Maltepe ismi verilen bir tepe üzerinde yer almaktadır. Eski kasaba ve civarına Pemaninum veya Poemanenum ismi verilmiştir. Pemaninos bir askeri mevkidir². Ortaçağ'da Roma, Bizans ve Karesioğulları Beyliği dönemlerinde süreklilik gösteren bir yerleşim yeridir.

Selçuklu Devletinin yıkılmasını takiben Karesi Bey, bağımsızlığını ilan etmiş ve 1300'lerde Karesi Beyliği'ni kurmuştur. Kendi ismiyle anılan beyliğinin sınırlarını, Sarı Saltuk'un adamlarından faydalanarak daha da genişletmiştir. Karesi Beyliği, merkezi ilan ettiği Balıkesir'den başka Bergama, Ayvacık,

*Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, halilsozlu@mersin.edu.tr

¹ Bu makale, "Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri" başlıklı Doktora Tezinden üretilmiştir.

² Manyas ve Eski Manyas tarihiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yayına Hazırlayan: Abdülmecit Mutfak, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Balıkesir, 2000, s. 57; Hikmet Aydın, *Balıkesir, Bahya, Ilca, Şamlı Yöreleri*, Balıkesir, 1999; Tacettin Akkuş, *Gönen ve Köyleri Tarihçesi*, İstanbul, 2010; Kerim Kani Akpınarlı, *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir, 2009; Anonim, *Balıkesir Bir Kent Kimliği*, Ankara, 1997; Anonim, *Bitek Kent Balıkesir*, Belirsiz, 2003; J. Arthur – R. Munro, "Inscriptions From Mysia", *The Journal of Hellenic Studies*, JSTOR, Vol. 17, 1897; Ekrem Çavuldur, "Balıkesir Tarihçesiyle İlgili Eski Bir Vesika", *Kaynak Dergisi*, Balıkesir, 1937; Abdülmecit Mutfak, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir, 2003, Abdülmecit Mutfak, *Tarihi Eserleriyle Balıkesir*, Balıkesir, 2003; Annuaire Oriental, "Balikesser", *De L'orient Fonde en 1880, Commerce, Industrie Administration, Magistrature, Constantinople*, 1913, Halil Polat, *751 No'lu Balıkesir Şer'iyye Sicil Defterine Göre Balıkesir'in Sosyal, Hukuki ve Dini Yapısı (H.1269-1272/M.1854-1857)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2003; Nahide Şimşir, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 2013; Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2014.

Altınova, Edremit, Burhaniye, Bayramiç, İvrindi, Ezine, Susurluk, Bigadiç ve Sındırgı yerleşim yerlerine de sahiptir³.

Karesioğlu Süleyman Bey 1357'de Trova hakimi olmuş, Kemer Edremit, Edremit ve körfezin kuzeyinde Çanakkale boğazına kadar olan kısım ise 1357'den sonra Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlı kayıtlarında Karesi Beyliği'nin ilhakı ile ilgili 1334, 1336, 1349, 1354 gibi muhtelif tarihler verilmektedir⁴.

Osmanlı Devleti, Karesi Beyliği'nin hakimiyetine katılımıyla büyük bir güce kavuşmuştur. Zira bu beylik denizcilik alanında büyük bir birikime sahiptir. Karesi Beyliği'nin ileri gelen komutanlarından Evrenos Bey, Hacı İlbey, Ece Halil Bey ve Gazi Fazıl Bey'in askeri bilgi ve yeteneklerinden istifade etmişlerdir⁵.

CAMİ

Tarihlendirme

Franz Taeschner, yapının 1336 yılından az sonraya ait olduğunu öne sürmekte ve bu varsayımın doğru çıkması halinde bu caminin en eski Osmanlı yapıları arasında yer alacağını söylemektedir⁶. Semavi Eyice, Taeschner'in bu görüşüne karşı çıkmakta ve Karesi Beyliği'nin 1336-37'de sona ermesi sırasında bu caminin inşaatının tamamlanmadan bırakıldığını iddia etmektedir. Eyice'ye göre, bu da XIV. yüzyıla ait bir Osmanlı eseridir. Yakınında bir türbe ve yanlarında bitişik, kubbeli kanatları vardır⁷. Yapı günümüzde yıkık halde olup kullanılmamaktadır.

Yapı üzerinde kesin tarih veren herhangi bir kitabe bulunmadığından tarihlendirme güçtür. Ancak yapının göstermiş olduğu zaviyeli plan ve mimari özellikleri dikkate alındığında Erken Dönem Osmanlı özelliklerini bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Buradan hareketle yapıyı XIV. yüzyıla tarihlendirilmek mümkündür.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul, 1925, s. 74; Mutfak, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir, 2003, s. 6.

⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 98.

⁵ Halil İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Ekim 2004*, Balıkesir, 2005, s. 29.

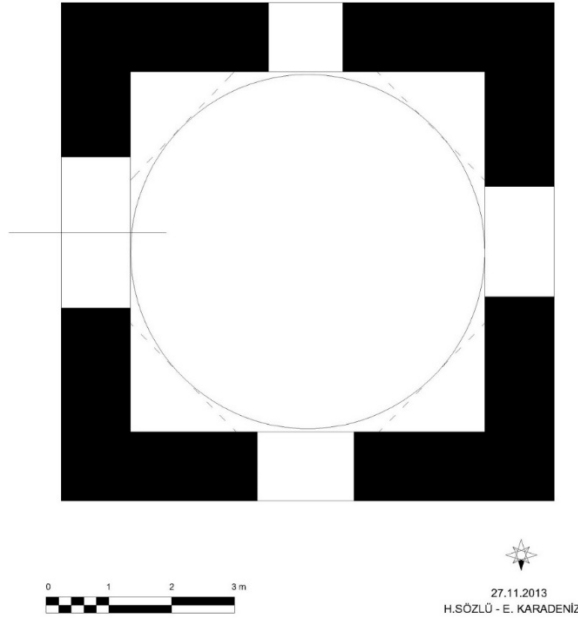
⁶ Franz Taeschner, "Eski Manyas ve Harabeleri", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1962, s. 354.

⁷ Semavi Eyice, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1963, s. 34.

Mimari Tasvir

Eski Manyas harabelerinde bulunan yapı yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Bir kısmı yıkılmış olan caminin kuzeyinde bir türbe bulunmaktadır. Zaviyeli, camiler grubunda olup, caminin yan mekânları büyük oranda yıkılmış vaziyettedir. Ana ekseninde peş peşe sıralanmış iki kubbeli bölüm, ilk bölümün doğusunda ve batısında ise yan mekanlar yer almaktadır. Bu iki kubbeli bölümden güneydeki, asıl ibadet mekanı olarak değerlendirilmiştir. Orta bölüm dıştan, yaklaşık olarak 14.26 x 7.12 m, içten 12.66 x 5.52 m ölçülerinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plan göstermektedir (Çizim-1).

Çizim-2. Eski Manyas Türbe planı.

Cami *cephelerinin* büyük kısmı tahrip olmuş durumdadır. Asıl ibadet mekânının güney ve batı cephesi daha sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Ayrıca doğudaki yan mekânın doğu, kuzey ve güney duvarının bir kısmı ayakta. Duvar kalıntılarında anlaşıldığı kadarıyla, duvarların birbirine paralel olarak yerleştirilmiş iki sıra ahşap hatilla desteklendiği anlaşılmaktadır.

Yapının üst örtüsü yıkılmış durumdadır. Güneydeki asıl ibadet bölümünün batı duvarının üst kısmıyla doğu mekanın kuzey cephesinin üst kısmında çok az bir bölümü kalmış olan, tuğlalarla oluşturulmuş tek sıra testere dişi motifinin varlığı yapının ilk hali hakkında fikir vermektedir. Yapının tamamında üst örtü

olarak kubbenin kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. Cephelerde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Zaviyeli yapının minaresi olduğuna dair bir iz bulunamamıştır (Fotoğraf-1).

Fotoğraf-1. *Eski Manyas Cami Genel Görünüm*

Fotoğraf-2. *Eski Manyas Cami Kible Duvarı*

Camiye girişin, kalıntılardan hareketle kuzey cephede olduğu düşünülmektedir. İç mekânı üst örtünün yıkıntıları doldurmuş durumdadır. Peşpeşe iki kubbenin oluşturduğu bölümde kuzeydeki kubbeli bölümden asıl ibadet mekanına geçiş büyük ihtimalle, yan mekanlı camilerde yaygın olarak karşımıza çıkan birkaç basamakla ve geniş bir kemer açıklığıyla yapılmıştır. Buradan batıdaki yan mekâna geçiş, mekânın kuzeybatı köşesine açılan kapıyla sağlanmaktadır. Simetrisinde de doğudaki yan mekâna geçişi sağlayan açıklık olmalıydı fakat günümüzde yıkık durumdadır. Kuzeydeki kubbeli olduğunu düşündüğümüz mekânın doğu ve batı duvarlarında da güneydeki mekânda olduğu gibi kemerlerin varlığı kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Asıl ibadet mekânı, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahip ve beden duvarları örtü sistemine kadar yıkılmadan günümüze gelebilmiştir. Mekânın üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişler mukarnas dolgulu pandantiflerle sağlanırken, doğudaki yan mekânda kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Kubbenin dilimli olduğunu kalan izler bize göstermektedir. Güneydeki bölümün üst örtüsüne ait kalan izlere dikkatli bakıldığında, beden duvarları yüzeyinde hissedilen sivri kemerlerin hemen üzerinde başlayan testere dişi şeklindeki motiflerin başlattığı bir dilimlenmenin, kubbenin içine doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Sivri kemerin altında da pencerelere yer verilmiştir. Güney duvarda bu kemeri mihrabın bordürü kesmektedir. Aynı kemerin doğu duvarında da olduğu güneydoğu köşedeki kemer kalıntısından anlaşılmaktadır.

Kıble duvarı ortasındaki mihrap⁸, sağlam vaziyette olup dikdörtgen bir çerçeve içerisinde, yarım daire planlı ve mukarnas kavsaralıdır. Üç yönden bordürle çevrili olduğu, tuğlaların daha derinde kalmış olmasından anlaşılmaktadır. Mihrabın en dıştaki geniş bordürün üst iki köşesinde birer kabara olduğuna kalan boşluklar işaret eder. Tuğla malzemedен yapılmış olan mihrabın ilk halinin sıvalı olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf-3).

⁸ Erken Dönem Osmanlı mihrapları için bkz. Mehmet Top, *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1997.

Fotoğraf-3. Eski Manyas Cami Mihrap Detayı

Doğudaki yan mekân içten 5.38x5.38 m ölçülerinde kare planlı olup, 0.80 m kalınlığındaki duvarlarının büyük bölümü ve kubbesi yıkılmış durumdadır. Kubbeye geçişlerin Türk üçgenleriyle sağlandığı kalan izlerden görülebilmektedir (Fotoğraf-4). Kubbe ile örtülü olduğu ise üçgenlerin üzerindeki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Mekânın batı duvarı üst örtü seviyesine kadar günümüze sağlam ulaşabilmişken, güney ve kuzey duvarları büyük oranda yıkılmış vaziyettedir. Doğuda ise zemin seviyesinde duvar izleri görülebilmektedir. Batı duvarı yüzeyinde sıva izleri izlerine rastlanılmaktadır.

Fotoğraf-4. Eski Manyas Cami Doğu Yan Mekan Türk Üçgenleri

Batıdaki yan mekânın ise doğu duvarı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu bölümün doğu duvarının uzunluğu 4.00 m olduğuna göre, mekânın 4.00x4.00 m ölçülerinde kare planlı olması akla yatkın gelmektedir. Kubbeyle örtülü olduğu düşünülen mekânda örtüye geçişin diğer yan mekânda olduğu gibi Türk üçgenleriyle sağlandığı kalan izlerden belirlenmektedir. Duvar kalınlığı 0.80 m'dir.

Yapının içinde minbere veya minber kalıntısına rastlanılmamıştır.

Zaviyeli plan tipine sahip olan yapıda, benzer örneklerinde de sık görülen taş ve tuğla *malzemenin* harçla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Kısmen beden duvarlarında mermerden devşirme malzeme de kullanılmıştır. Kullanılan taşlar kaba yonu taşlardan oluşmaktadır. Duvar örgüsünde, kaba yonu taşların etrafına tuğlalar yerleştirilmiştir. Kemerlerde, mihrapta, pencerelerde, örtü sisteminde ve örtü sistemine geçişte tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

Doğu yan mekânın duvar yüzeyindeki izlerinden duvar yüzeylerinin sıvalı olduğu ve kubbeğe geçiş ögesine kadar olan kısımda kaba yonu taşın daha çoğunlukta kullanıldığı görülmektedir.

Devşirme olarak belirttiğimiz mermer taşlar daha çok cephelerde beden duvarlarının alt seviyelerinde kullanılmıştır. Kuzey duvarın doğu bölümünün alt köşesindeki devşirme mermer blokta “EKTΩ” yazısının⁹ olduğu görülmektedir.

TÜRBE

Tarihlendirme

Türbe, Eski Manyas Camii'nin yaklaşık 20 m kuzeyinde yer almaktadır. Yapı üzerinde tarihini belirtecek herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. Plan anlayışı, kullanılan malzeme ve teknikten hareketle yapıyı XIV. – XV. yüzyıla tarihlendirebiliriz. Yapı günümüzde kısmen yıkılmış durumdadır (Fotoğraf-5).

⁹ İlknur Şatıroğlu, “Eski Manyas / Poimanenon Ortaçağ Yapıları” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 76.

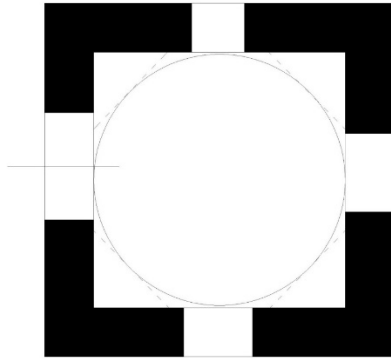

Fotoğraf-5. Eski Manyas Türbe Genel Görünüm

Mimari Tasvir

Eğimli bir arazi üzerine kurulan türbe, camiye göre biraz daha sağlam bir şekilde günümüze gelebilmiş ve beden duvarları ile üst örtüde kısmen yıkılmalar olmuştur. Yapı dıştan 7.80 x 7.80 m, içten 5.60 x 5.60 m ölçülerinde olup, kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. Kubbe sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnak beden duvarından daha içeride yer alır. Kasnak duvarının kirpi saçakla sonlandığı görülmektedir (Çizim-2).

Çizim-2. Eski Manyas Türbe planı.

Türbenin cephelerinde taş ve tuğla malzemenin kullanılmasıyla oluşturulan almaşık duvar tekniği görülmektedir. Beden duvarı alt seviyesinde iki sıra taş üç sıra tuğla, üst seviyede üç sıra taş üç sıra tuğla kullanımıyla almaşık teknik oluşturulmuştur.

Doğu cephede türbeye giriş kapısı bulunmaktadır. Kapı kemer kilit taşı üzerinden kubbe kasnağına kadar cephede çatlama oluşmuştur (Fotoğraf-6). Kuzey cephe ortasında, sivri kemerli bir pencere açıklığı olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Yine bu cephede de kemer kilit taşı üstünde çatlama meydana gelmiş olup yıkılmak üzeredir.

Batı cephede de kuzeydeki cephe anlayışı görülmektedir. Cephenin kuzey ucu güney ucuna oranla daha alçakta kalmaktadır. Bu cephedeki tahribat diğer cephelere oranla daha fazladır. Cephe ortadan ikiye bölünmüş gibi görünmektedir. Güney cephenin köşeleri yıkılmış durumdadır. Yine bu cephenin ortasında, beden duvarı ve kasnakta çatlama görülmektedir (Fotoğraf-7). Türbenin tüm cephelerinde kirpi saçak uygulaması vardır.

Fotoğraf-7. Eski Manyas Türbe İç Mekan Duvar Çatlakları

Türbenin inşasında kaba yonu taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır. Tuğlalar kaba yonu taşların arasına yatay ve dikey olarak da yerleştirilmiştir. Camide olduğu gibi burada da pencere kemerlerinde, kapıda ve örtüde tamamen tuğla kullanılmıştır. Türbenin cephelerinde almaşık duvar tekniği uygulanmıştır.

Kubbenin içten sıvalı olduğu tuğlalar üzerindeki sıva kalıntılarından anlaşılmaktadır. İç mekânda yaklaşık 1.50 m yüksekliğe kadar kaba yonu taşların kullanıldığı, üzerinde ise tuğla malzemenin varlığı dikkat çekmektedir (Fotoğraf-8). Türbede cenazelik katı bulunmamaktadır.

Fotoğraf-8. *Eski Manyas Türbe İç Mekan*

Değerlendirme ve Sonuç

“Zaviyeli” veya “Eyvanlı” camiler olarak isimlendirilen yapılar, Beylikler devrinin, özellikle Osmanlılarda geliştirilen en yaygın ve yeni cami tipidir. Bu camiler plan olarak Selçuklu devrinin kapalı avlulu medreselerini hatırlatırlar. Sayıları değişen dervişlerin barınması, ibadet veya din dersleri için kullanıldıkları kabul edilen, kubbeli ve tonozlu tabhane odaları vardır. Kible önünde ana eyvan yan eyvanlar olmak üzere sayıları birden üçe kadar değişen eyvanları olduğundan “Eyvanlı” camiler olarak da isimlendirilirler. Bazı yapılarda bu eyvanlar sonradan açılmıştır. Ana eyvan ve orta mekân bu camilerin ana bölümünü teşkil eder¹⁰.

Bu tip binalar esas itibariyle bilhassa erken misallerde aynı aks üzerinde birbirini takip eden her biri bir kubbe ile örtülü iki ayrı mekândan ve bunlardan cümle kapısı tarafında olanın iki yanına bitişik yine kubbeli (nadir hallerde tonozlu) küçük hücrelerden meydana gelir. Şimdiye kadar tespit edilen irili ufaklı altmış kadar örneğin hepsinde bu ana şemanın esas prensiplerini bulmak

¹⁰ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300 – 1453)*, Ankara, 1989, s. 14.

kabil olmaktadır. Yalnız geç devirlere doğru, büyük kubbeli mekânlardan birincisinden vazgeçilmeye başlandığı görülür¹¹.

Erken Osmanlı dinsel yapıları içinde değişik amaçları içeren bir yapı tipi uzun yıllar kullanılmış, bir bakıma kuruluş ve gelişme devrinin simgesi niteliğine bürünmüştür. Zaviyeli – Tabhaneli camiler olarak adlandırılan bu yapıların örnekleri bütün Osmanlı topraklarında değişik yoğunlukta uygulanmışlardır. Kendi içlerinde sınırlı da olsa belirli bir değişikliği getiren bu yapılar, aynı zamanda Osmanlı toplum yapısının XIV ve XV. yüzyıldaki durumu konusunda da ilginç kesit vermektedir. Bu yüzyılda tarikatların toplum yapısında oynadıkları rol göz önüne alınınca bu tür yapıların hangi gereksinmenin sonucu ortaya çıktığını açıklamak kolaylaşmaktadır. Dinsel görevi yerine getiren caminin yanı sıra oturulacak, içinde yaşanacak mekânları da içeren bu yapılar, Osmanlı sultanlarının politik amaçlarına da uygun bir biçimlenmeye konu olmuşlardır. XII. ve XIII. yüzyıl medrese ve zaviyelerinin planlama anlayışı bu yapılarda etkilerini sürdürmüş, zamanla yeni boyutlar kazanmıştır. Kaynak yine Anadolu'da değişik amaçlı yapılarda karşılaştığımız avlulu, dört eyvanlı şemadır¹².

Günümüze üst örtüsü ve beden duvarlarının bir kısmı yıkık vaziyette ulaşan yapının, yan mekânlardan doğudakinin üst örtüsü ve beden duvarının yarısı, batıdakinin ise tamamı yıkılmış durumdadır.

Eski Manyas Cami (Ç. 21) plan açısından, İznik Nilüfer Hatun İmareti (1388)¹³, İznik Yakup Çelebi Zaviyesi (1389)¹⁴, Geyve İmareti (14.yy)¹⁵ ile birlikte bütün birimlerinin üst örtüsünün kubbe olması bakımından Bursa Muradiye Cami (1425-26)¹⁶, Amasya Yörgüç Paşa İmareti (1428)¹⁷, Edirne II. Murad Zaviyesi (1435-36)¹⁸, Ankara İmareti Cami (1444)¹⁹, Bursa Karacabey İmareti (1456)²⁰, Bursa Hamza Bey Cami (1461)²¹ gibi yapılarla aynı özelliklere sahiptir.

¹¹ Eyice, a.g.m., s. 5.

¹² Sözen, vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1976, s. 51-52.

¹³ Eyice, a.g.m., s. 33.

¹⁴ A.g.m., s. 33.

¹⁵ A.g.m., s. 34.

¹⁶ A.g.m., s. 38; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004, s.56.; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul, 1972, s.305.

¹⁷ Öney, a.g.e., s. 14.; Aslanapa, a.g.e., s.64.

¹⁸ Eyice, a.g.m., s. 39.

¹⁹ A.g.m., s. 41.; Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara, 2001, s. 244.; Aslanapa, a.g.e., s.71-72.; İnci Aslanoğlu, *Ankara Karacabey Külliyesi*, Ankara, 1998, s. 7.; G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1971, s.60.

²⁰ Eyice, a.g.m., s. 41.; Tüfekçioğlu, a.g.e., 306.

²¹ A.g.m., s. 42.

Eski Manyas Cami'nde mihrap bölümünü örten kubbeye geçişler mukarnas dolgulu pandantifle sağlanmıştır. Yan mekanlı camiler grubuna giren Filibe Şehabeddin Paşa Cami'nin (1444) mihrap bölümü kubbesinde de aynı özellik görülmektedir.

Mihrap bölümü kubbesinin dilimli olması bakımından, Üsküp Alaca İshak Bey Cami (1438) orta kubbesiyle ve Bursa Yeşil Cami (1424) yan mekanıyla eş değer özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak incelemiş olduğumuz caminin mihrap bölümünü örten kubbenin dilimli olması önemli bir özellik olarak gösterilebilir. Bu tür yan mekanlı yapılarda mihrap bölümünün dilimli kubbeye örtülü olduğu tek örnek olarak söylenebilir.

Eski Manyas Cami doğu yan mekanındaki kubbe Türk üçgenleri üzerine oturması özelliği, Edirne Muradiye Camii'nin (1426) mihrap bölümü kubbesinde ve Bursa Yeşil Cami kubbelerinde de görülmektedir.

Beden duvarlarında görülen kaba yonu taşların tuğlalar kullanılarak bir çerçeve içine alınması Bursa Muradiye Camii (1426) beden duvarlarında da uygulanmıştır. Öte yandan almaşık duvar erken dönemde birçok yapıda uygulanan bir tekniktir.

Eski Manyas'taki Türbe, günümüze ilk haliyle gelmiş olan türbedir. Kare planlı türbenin üzeri kubbe ile örtülüyken günümüzde kasnak kısmı sağlam kalabilmiştir. Beden duvarlarında geniş çatlaklar meydana gelen türbe ayakta kalabilmek için direnmektedir. Manyas Eski Türbe plan özelliği olarak İznik Kırkkızlar Türbesi (XIV.yy)²², Bursa Çoban Bey Türbesi (XIV.yy)²³, Mustafakemalpaşa Lala Şahin Paşa Türbesi (XIV.yy sonu)²⁴ Bursa Gülçiçek Hatun Türbesi (1390 civarı)²⁵ İznik Çandarlı Halil Hayreddin ve Ali Paşa Türbesi (1387)²⁶ Bursa I. Murad Türbesi (1389-1400) ile benzerlik göstermekle birlikte bu örnekler çoğaltılabilir.

Eski Manyas'taki türbe, kare prizmal tipte tromplarla geçilen kubbe ile örtülü tek katlı bir yapıdır. Türbe kare prizmal plan şeması ile Erken Osmanlı yapıları ile paralellik göstermektedir.

²² Daş, a.g.e., s. 25.; Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri II, Ankara, 1991, s.123.; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 630-805 (1230-1402), İstanbul,1966, s. 179-180.

²³ Daş, a.g.e., s. 31.; Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin....., s. 104-105.

²⁴ Daş, a.g.e., s.39.; Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin....., s. 193-194.; Tüfekçioğlu, a.g.e., s.39.

²⁵ Daş, a.g.e., s. 48.; Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara, 1992, s.278.

²⁶ Daş, a.g.e., s.44.; Tüfekçioğlu, a.g.e., s.58.; Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin....., s. 332-333.; G. Goodwin, A History of Ottoman Architecture, London, 1971, s.21.; K. Otto Dorn, Das Islamische Iznik, Berlin,1941, s. 80-85.

Klasik Osmanlı mimarisinde, Selçuklu türbelerinin bazı özellikleri yaşamaya devam ederken, bazı özellikler de yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Selçuklu döneminde en sık rastlanan sekizgen prizmal gövdeli türbenin yerini Erken Osmanlı Döneminde kare prizmal gövdeli türbeler almıştır.

Osmanlı dönemi dışında ise; Karamanoğulları döneminden Mut Küçük Türbe (14.yy sonu), Niğde Gündoğdu Türbesi (1344)²⁷, Karaman İbrahim Bey Türbesi (1459-60) Erdemli'de Anonim Türbe (XV.yy), Erdemli'de Sinan Bey Türbesi (1504-1514) kare prizmal gövdeli olmaları bakımından Eski Manyas'taki türbeyle benzer özelliklere sahip birkaç örnektir.

İncelenen türbede kubbeye geçiş ögesi olarak trompun kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan İznik Kırkkızlar Türbesi, Mustafa Kemalpaşa Lala Şahin Paşa Türbesi (1376), Bolu Gerede'de Şih Dede Türbesi (XIV.yy sonu), Bilecik Söğüt'te İsa Dede Türbesi (XIV.yy), Gelibolu'da Şerbetçi Baba Türbesi (XIV.yy sonu 15.yy başı), Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi (1406), Amasya Selamet Hatun Türbesi (XV.yy ilk yarısı), Bursa II. Murad Türbesi (1451), Amasya Pir İlyas Türbesi (1482-1483), Tire Yağlıoğlu Türbesi (15.yy başları), Ankara Karacabey Türbesi (1444-45) ve Bursa Hamza Bey Türbesi (1461)²⁸ örnek olarak verilebilir.

Eski Manyas'taki türbede almaşık duvar tekniği görülmesi bakımından, İznik Yakup Çelebi Türbesi (XIV.yy sonu), Gelibolu Mansur Bey Türbesi (XV.yy başı), Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi (1406), Tavşanlı Arslan Bey Türbesi (1432), Bursa Ebe Hatun Türbesi (1432-1481), Mustafa Kemalpaşa Ayaz Köyü Türbesi (1442), Ankara Karacabey Türbesi (1444-45)²⁹ ve Tire Rum Mehmet Paşa Türbesi (1472)³⁰ verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Üzerinde herhangi bir kitabesi veya vakfiyesi olmayan türbe, kare prizmal planı, almaşık duvar tekniği ve yalancı kasağın kullanılması Erken Dönem özelliklerini taşımaktadır.

Eski Manyas Camii, zaviyeli/yan mekanlı camilerin erken örneklerinden önemli bir yapıdır. İlk haliyle günümüze bir kısmı yıkık olarak ulaşan bu yapının ve hemen yanındaki türbenin tescillenmesi ve onarımlarının yapılması gerekmektedir.

²⁷ Şatıroğlu, a.g.e.t., s. 133.

²⁸ Daş, a.g.e., s. 331-34.

²⁹ Daş, a.g.e., 268-69.

³⁰ Hakkı Önkal, Tire Türbeleri, Ankara, 1991, s. 77-78.; Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri II, Ankara, 1991, s.241.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Tacettin, Gönen ve Köyleri Tarihçesi, İstanbul, 2010.
- AKPINARLI, Kerim Kâni, *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir, 2009.
- ANONİM, *Balıkesir Bir Kentin Kimliği*, Ankara, 1997.
- ANONİM, *Balıkesir Rehberi (1920)*, Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları 1997/1, Balıkesir, 1997.
- ANONİM, *Bitek Kent Balıkesir*, Balıkesir, 2003.
- ARAS, Yücel; *Körfeze İsmi Veren Şehir Adramytteion-Kemer-Burhaniye'de Camiler-Vakıflar Şeyh Muhyiddin-i Rumi*, Burhaniye 2006.
- ASLANAPA, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara, 1991.
- , *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 2004.
- , *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul, 1972.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul, 1966, C.I.
- CANTAY, Gönül, “Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi”, *Türkler*, C.XII, Ankara, 2002,
- DAŞ, Ertan, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul, 2007.
- DEMİRİZ, Yıldız, *Erken Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 1979.
- OTTO DORN, Katharina, *Das Islamische Iznik*, Berlin, 1941.
- DURUKAN, Aynur, “Balıkesir ve Çevresindeki Türk Dönemi Yapıları”, *Bitek Kent: Balıkesir*, İstanbul, 2003, s.141-185.
- EREN, Muharrem, *Balıkesir'de Tarihi Kitabeler*, Balıkesir, 1990.
- , *Mutasarrıf Ömer Ali Bey*, İstanbul 1993.
- , *Yeni Belgelerle Balıkesir'deki Saat Kulesi ve Çalar Saat*, Balıkesir, 1997.
- , *Muharrem; Zağnos Paşa*, Balıkesir, 1994.
- EYİCE, Semavi, “Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1963, s. 34.
- EVLİYA Çelebi, *Seyahatname*, Çev. Mü'min ÇEVİK, İstanbul, 1993.
- GOODWIN, Godfrey, *A. History of Ottoman Architecture*, London, 1997.
- Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi, H.1324-M. 1907.*
- İNALCIK, Halil, “Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Ekim 2004*, Balıkesir, 2005, s. 29.

- İRKİN, Özgür Mehmet, *Burbanije'de Türk Devri Eserleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.
- KIPÇAK, M. Reşit, *A'dan Z'ye Balıkesir'in Dünü, Bugünü ve Yarınına Bakış*, Balıkesir, 2007.
- ÖNEY, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300 – 1453)*, Ankara, 1989.
- ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, 1992.
- ÖZDEMİR, B.- YAĞCI, Zübeyde Güneş; *Osmanlıdan Cumhuriyete Balıkesir*, İstanbul, 2007.
- SÖZEN, M, vd, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1976.
- SÖZLÜ, Halil, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2014.
- ŞATIROĞLU, İlknur, “Eski Manyas / Poimaneon Ortaçağ Yapıları” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
- ŞİMŞİR, Nahide, *Balıkesir Şebri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 2013.
- TAESCHNER, Franz, “Eski Manyas ve Harabeleri”, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1962, s.352-355.
- TOP, Mehmet, *Erken Dönem Osmanlı Mibrapları (XIV-XV. Yüzyıl)*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi) Van, 1997.
- TUNCER, Orhan Cezmi, *Anadolu Kümbetleri II*, Ankara, 1991.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, “Balıkesir’de Bulunan Erken Osmanlı Dönemi Hamamları”, *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 21-23 Nisan 2005 Erzurum*, Erzurum, 2006, s.447-457.
- _____, “Gönen ve Köylerindeki Mimari Eserlerden Kalan İzler”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 14, Ankara, 2003, s. 26.
- _____, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara, 2001.
- ÜNLÜYOL, Aynur, *Şerîye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (700 – 1730)*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1995.